

*До разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 08.051.182
Дніпровського національного
університету імені
Олеся Гончара*

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента **Лахової Олени Вадимівни**
на дисертаційну роботу **Яковлєва Сергія Івановича**
на тему **«Регулювання прав і свобод людини і громадянина в умовах
надзвичайного і воєнного стану (порівняльно-правове дослідження)»**,
представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара на здобуття ступеня доктора
філософії галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 «Право»

Відповідно до п. 22 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, за результатами ознайомлення з дисертаційною роботою С. І. Яковлєва та його науковими публікаціями, зарахованими за темою дисертації, здійснено власну оцінку наукового рівня дослідження, новизни й обґрунтованості одержаних результатів, рівня виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Актуальність дисертаційної роботи. Проблематика правового регулювання прав і свобод людини в умовах надзвичайного та воєнного стану має безпосереднє значення для сучасної української правової системи. За надзвичайних обставин держава змушена одночасно забезпечувати власну безпеку, функціонування публічної влади та захист населення, з одного боку, і зберігати гарантований Конституцією та міжнародним правом рівень прав людини, з іншого. Саме в цій площині виникає складне питання про допустимі межі обмеження прав, правову визначеність відповідних заходів, їх необхідність, пропорційність, тимчасовість та підконтрольність.

Актуальність обраної теми особливо виразна в умовах тривалого воєнного стану в Україні. Збройна агресія потребувала застосування широкого комплексу надзвичайних повноважень і тимчасових обмежень, що актуалізувало не лише питання ефективності відповідного правового режиму, але й проблему його узгодженості з конституційними гарантіями та міжнародними зобов'язаннями держави. У вступі на с. 13-15 здобувач слушно пов'язує предмет дослідження з необхідністю забезпечення міжнародних стандартів прав людини навіть за найбільш екстремальних обставин, підкреслюючи, що демократична правова

держава не може розглядати надзвичайний режим як простір, вільний від вимог верховенства права.

Додаткової ваги темі надає міжнародно-правовий аспект. Механізми відступу від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод мають винятковий характер і допускаються лише за наявності визначених матеріальних та процедурних передумов. У зв'язку з цим дослідження критеріїв правомірності такого відступу, практики ЄСПЛ, міжнародних стандартів та національного законодавства має не лише теоретичну, але й безпосередню правозастосовну цінність.

Своєчасним є й порівняльно-правовий напрям роботи. Автор зіставляє українське надзвичайне законодавство з правовим регулюванням Великобританії, Німеччини, Франції, Польщі та Іспанії. Такий підхід дозволяє оцінювати вітчизняну модель не ізольовано, а в ширшому європейському контексті, виявляти різні способи нормативного оформлення надзвичайних станів, механізми парламентського та судового контролю, підходи до визначення невідступних прав і критеріїв допустимості державного втручання.

Актуальність роботи підтверджується також наявністю конкретної наукової прогалини. На с. 15 здобувач звертає увагу на відсутність системних порівняльних досліджень національних надзвичайних законодавств держав Європи та України, а також на недостатню розробленість взаємозв'язку міжнародних стандартів із конституційно визначеними надзвичайними правовими режимами. Така постановка проблеми дає підстави оцінювати дисертацію як своєчасне дослідження, орієнтоване на вирішення актуального наукового та практичного завдання.

Отже, обрана тема є своєчасною, суспільно значущою та такою, що безпосередньо відповідає сучасним викликам функціонування правової держави в умовах воєнного та інших надзвичайних станів. Її дослідження має вагоме значення як для розвитку правової доктрини, так і для вдосконалення механізмів захисту прав людини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень, Національної стратегії у сфері прав людини, а також плану науково-дослідних робіт кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. На с. 15 зазначено виконання роботи в межах наукових тем «Модель публічного управління сучасної України: проблеми побудови і результати реформування» (номер державної реєстрації 0122U001410) та «Механізм забезпечення прав і свобод людини й громадянина в умовах воєнного стану і повоєнної відбудови» (номер державної реєстрації 0125U002353). Зміст дисертації безпосередньо відповідає зазначеним напрямам.

Таким чином, дисертаційне дослідження має належний зв'язок із визначеними науковими напрямками та тематикою кафедри, а його зміст логічно узгоджується з проблематикою забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови.

Науковий рівень дисертації та ступінь виконання поставленого наукового завдання

Дисертаційна робота С. І. Яковлева характеризується послідовною побудовою дослідження, в якому загальнотеоретичний та конституційно-правовий аналіз поєднується з міжнародно-правовим і порівняльно-правовим підходами. Об'єктом роботи визначено суспільні відносини, що виникають у процесі запровадження та дії надзвичайного і воєнного станів та пов'язані з реалізацією, забезпеченням і обмеженням прав і свобод людини, а предметом, правові міжнародні та національні механізми їх регулювання й реалізації, включно з практикою застосування та напрямками вдосконалення.

Мета дослідження сформульована на с. 16 як порівняння особливостей правового регулювання прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні і країнах Європейського Союзу. Для її досягнення поставлено дев'ять взаємопов'язаних *завдань*, які охоплюють загально-правові засади запровадження відповідних режимів, їх доктринальне й законодавче розуміння, міжнародно-правові механізми, особливості українського регулювання, судову практику, межі обмеження прав, порівняльний аналіз та напрями вдосконалення механізму реалізації прав і свобод.

Логіка структури дисертації відповідає поставленому науковому завданню. Перший розділ, який охоплює с. 26-112, присвячений загально-правовим засадам регулювання введення надзвичайного і воєнного стану та міжнародно-правовому регулюванню реалізації прав і свобод. Другий розділ на с. 113-187 концентрується на українській моделі, механізмах реалізації та обмеження прав, а також на судовій практиці ЄСПЛ і національних судів. Третій розділ на с. 188-227 має виразний порівняльний та прикладний характер і завершується пропозиціями щодо вдосконалення механізму реалізації прав і свобод людини в умовах надзвичайних режимів. Змістовна наступність між розділами особливо простежується через розвиток питання про нормативну визначеність надзвичайних правових режимів. Так, у висновках до першого розділу на с. 109-112 автор не лише узагальнює різні доктринальні та законодавчі підходи, а формулює власні визначення надзвичайного стану, воєнного стану та зони надзвичайної екологічної ситуації, а також авторську систему критеріїв правомірності відступу від міжнародних зобов'язань. Надалі ці положення переходять у площину аналізу української практики, де на с. 183-187 досліджуються строки дії режимів, зміст президентських указів, перелік обмежуваних прав, практика відступу України від міжнародних зобов'язань та судовий контроль. У третьому розділі отримані результати використовуються

вже як основа для порівняння з європейськими моделями та формування конкретних напрямів удосконалення законодавства.

Позитивно оцінюється те, що автор не обмежується описом нормативної конструкції воєнного стану, яка є найбільш актуальною для України сьогодні, а досліджує ширше коло конституційно визначених надзвичайних режимів. Це дає можливість порівняти їх підстави, правові наслідки, механізми введення, гарантії законності та допустимі форми обмеження прав. Такий підхід дозволив виявити структурні неузгодженості між законами про воєнний стан, надзвичайний стан та зону надзвичайної екологічної ситуації.

Окремою *перевагою* роботи є зв'язок нормативного аналізу з практикою. У підрозділі 2.2 на с. 143-182 автор досліджує практику ЄСПЛ та національних судів, у тому числі критерії правомірності відступу від міжнародних зобов'язань та оцінювання обмежувальних заходів. Це дозволяє перейти від формального зіставлення нормативних актів до оцінки того, як надзвичайні повноваження функціонують у реальному правозастосуванні та якими засобами забезпечується захист особи від непропорційного втручання.

За змістом дисертації поставлене наукове завдання виконано. Здобувач формулює власні понятійні положення, систематизує критерії правомірності відступу, проводить значний порівняльний аналіз, досліджує національну та міжнародну судову практику і формує комплекс конкретних нормативних пропозицій. Водночас робота зберігає спільну дослідницьку вісь, якою виступає забезпечення належного балансу між публічною необхідністю надзвичайних заходів та гарантіями прав людини.

Особливої уваги заслуговують загальні висновки дисертації на с. 228-231, які не зводяться до формального повторення змісту розділів. У них здобувач систематизує одинадцять основних результатів дослідження: від встановлення термінологічних дефектів надзвичайного законодавства та проблем практики президентських указів до оцінки одночасної дії кількох режимів, використання повних заборон прав, співвідношення української та польської моделей і причин уникнення урядами заздальгідь розробленого надзвичайного законодавства. Показово, що підсумкові висновки містять не лише констатацію проблем, але й конкретні напрями їх нормативного вирішення, а також окремо визначають перспективні питання подальших досліджень.

У цілому зміст і структура роботи свідчать про належний рівень виконання поставленого наукового завдання. Дисертанту вдалося поєднати теоретичний, порівняльно-правовий і прикладний рівні аналізу та сформувати цілісне бачення механізму регулювання прав і свобод у надзвичайних умовах.

Наукова новизна одержаних результатів та їх відповідність темі дисертації

Наукова новизна дисертації сформульована на с. 18-22 і має комплексний характер. Центральне місце посідає широке порівняльно-правове дослідження

надзвичайного законодавства України та європейських держав, яке поєднано з аналізом міжнародних стандартів, судової практики та конкретних прогалин національного правового регулювання. У результаті автор не лише порівнює різні моделі, але й використовує одержані висновки для формування пропозицій щодо вдосконалення українського законодавства.

До результатів, заявлених як одержані *вперше*, належить підхід до надзвичайних правових режимів в Україні як конституційно визначених режимів, врегульованих спеціальним, заздалегідь розробленим законодавством відповідно до міжнародних стандартів, із виокремленням надзвичайного стану, воєнного стану та зони надзвичайної екологічної ситуації. Автор також пропонує визначення окремих понять, які використовуються як підстави запровадження таких режимів, та формулює критерії розмежування надзвичайного стану і зони надзвичайної екологічної ситуації.

Важливо, що зазначені положення новизни мають безпосереднє продовження в основному тексті дисертації. Зокрема, у висновках до першого розділу на с. 109-110 здобувач конкретизує нормативні дефекти понятійного апарату, пов'язані з використанням категорій «засоби ураження», «загроза нападу», «пандемія», «панзоотія», «значні верства населення», «особливо важливі об'єкти життєзабезпечення» та інших термінів. Тут же сформульовано авторські визначення надзвичайного та воєнного стану, а зона надзвичайної екологічної ситуації розглядається через її співвідношення з надзвичайним станом. Отже, заявлена у вступі новизна щодо понятійно-категоріального апарату фактично розгортається у самостійну лінію дослідження та використовується для подальшої оцінки якості законодавства.

Самостійний напрям наукової новизни становить авторська концепція змістовного наповнення критеріїв правомірності застосування права на відступ від міжнародних зобов'язань. У роботі відповідний механізм розглядається через сукупність матеріально-правових і процедурних передумов, зокрема реальність загрози, необхідність і пропорційність заходів, їх тимчасовість, недискримінаційність, дотримання інших міжнародних зобов'язань та належне повідомлення відповідних міжнародних інституцій. Така систематизація має важливе значення для оцінки меж державної дискреції у надзвичайних умовах.

Так само простежується змістовне підтвердження авторського підходу до права відступу від міжнародних зобов'язань. На с. 111 дисертант пропонує власну систематизацію критеріїв легітимності відступу, яка включає екстраординарність застосування, дотримання засадничих принципів, запобіжники від зловживань, інституційні гарантії безперервності влади, публічне та вмотивоване інформування ООН, регулярний перегляд і строковість відступів. У другому розділі ця конструкція перевіряється на практиці України та ЄСПЛ, а у висновках на с. 228-229 автор уже узагальнює проблеми формального використання механізму *derogation*, невизначеності обмежувальних заходів та їх невідповідності конституційним гарантіям. Таким чином, відповідне положення

новизни проходить повний шлях від теоретичної побудови до правозастосовної перевірки та підсумкового нормативного висновку.

Позитивної оцінки заслуговує розроблення пропозицій щодо підвищення якості національного надзвичайного законодавства. На с. 19-21 наведено конкретні напрями узгодження положень законів про надзвичайний і воєнний стан із законодавством про критичну інфраструктуру, оборону, цивільний захист та іншими нормативними актами. Важливо, що відповідні рекомендації автор пов'язує не лише з формальним усуненням колізій, але й із вимогами правової визначеності та верховенства права.

Науковий інтерес становлять також положення щодо співвідношення переліків невідступних прав у Конституції України, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У підрозділах другого та третього розділів автор показує, що національні й міжнародні моделі не є тотожними, а судова практика додатково впливає на тлумачення меж допустимого втручання. Це дозволяє оцінювати конституційні гарантії України у ширшому міжнародно-правовому контексті.

Окремим результатом є дослідження проблеми одночасної дії кількох надзвичайних режимів. На с. 222 автор прямо характеризує правову обґрунтованість такого поєднання як дискусійну та звертає увагу як на нормативно передбачений зв'язок режиму зони надзвичайної екологічної ситуації з надзвичайним станом, так і на фактичне поєднання надзвичайного і воєнного станів у лютому 2022 року. Постановка цієї проблеми має значення для подальшого вдосконалення нормативної визначеності надзвичайного законодавства.

У сукупності сформульовані положення відповідають темі дисертації та розвиваються у змісті відповідних розділів. Наукова новизна не обмежується декларативними формулюваннями вступу, а отримує нормативне, порівняльне і практичне обґрунтування в основному тексті та узагальнюється у висновках на с. 228-231.

Сформульовані положення наукової новизни є логічним результатом проведеного дослідження та безпосередньо відповідають його темі й предмету. Вони мають самостійний характер і розширюють наукові уявлення про правове регулювання надзвичайних режимів та межі допустимого обмеження прав людини.

Наукова обґрунтованість і достовірність одержаних результатів

Обґрунтованість результатів дослідження забезпечується значним обсягом опрацьованого нормативного, доктринального та правозастосовного матеріалу. Список використаних джерел налічує 378 найменувань. Автор звертається до Конституції України, законів про надзвичайний і воєнний стан, законодавства про цивільний захист, міжнародних договорів у сфері прав людини, актів і

стандартів міжнародних організацій, законодавства зарубіжних держав та судової практики.

Важливою складовою достовірності висновків є широка порівняльна база. У роботі аналізується правове регулювання Великобританії, Німеччини, Франції, Польщі, Іспанії та України. Порівняння стосується не лише назв або формальних різновидів надзвичайних режимів, але й способів їх законодавчого оформлення, підстав запровадження, можливостей обмеження прав, правових гарантій, строків дії та механізмів контролю.

Додатково наукову аргументованість посилює аналіз практики ЄСПЛ. У підрозділі 2.2 автор співвідносить дії держав із критеріями ст. 15 Конвенції, аналізує наявність суспільної небезпеки, співмірність обмежувальних заходів, дотримання міжнародних зобов'язань та неприпустимість відступу від визначеного кола прав. Такий матеріал має принципове значення для перевірки теоретичних висновків на рівні реального судового контролю.

Обґрунтованість висновків посилюється й тим, що здобувач аналізує конкретний досвід застосування надзвичайного законодавства в Україні. У висновках до другого розділу на с. 185-187 узагальнено практику запровадження зон надзвичайної екологічної ситуації у 1998-2010 роках, введення надзвичайного стану у 2005 та 2022 роках, а також воєнного стану у 2018 та 2022 роках. Автор звертає увагу на відсутність належного мотивування окремих указів, порушення строків їх парламентського затвердження, невідповідність застосованих заходів підставам введення режиму та відсутність конкретизації обмежувальних заходів. Такий аналіз дозволяє зробити висновки дисертації не лише нормативно аргументованими, але й емпірично підтвердженими матеріалами реального функціонування надзвичайних правових режимів.

Обґрунтованими видаються й ті структурні частини наукової роботи, де здобувач відмовляється від механічного запозичення зарубіжних конструкцій. Висновки третього розділу побудовані на зіставленні різних моделей і врахуванні особливостей українського конституційного ладу. Саме така логіка дозволяє використовувати порівняльне правознавство не як самоціль, а як інструмент пошуку функціонально придатних рішень для національного законодавства.

Отже, достатній обсяг нормативного, доктринального та правозастосовного матеріалу, а також широке використання порівняльної бази дозволяють позитивно оцінити обґрунтованість і достовірність основних висновків дисертації. Аргументація автора загалом є послідовною та внутрішньо узгодженою.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Методологічну основу дослідження докладно викладено на с. 17-18. Здобувач застосовує загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, добір яких співвіднесений із конкретними структурними частинами дисертації. Аналіз і синтез використані при дослідженні дефініцій надзвичайного та воєнного стану,

формально-юридичний метод при встановленні нормативних ознак відповідних понять, а порівняльно-правовий метод при зіставленні національного, міжнародного та зарубіжного регулювання.

Системний і структурний аналіз дали можливість оцінити взаємозв'язки між законодавчими положеннями та практикою їх застосування, а також виявити внутрішні колізії й прогалини надзвичайного законодавства. При дослідженні судової практики застосовано конкретизацію, порівняння судових рішень та інтерпретацію правових норм, що є адекватним інструментарієм для оцінки правомірності обмежень прав людини.

Для прикладної частини роботи важливе значення мають методи прогнозування і моделювання, використані при формуванні напрямів вдосконалення механізму реалізації прав і свобод людини. Метод узагальнення та систематизації забезпечив перехід від аналізу окремих нормативних актів і зарубіжних моделей до комплексних рекомендацій. Характер використання методів свідчить про належний рівень оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Застосований методологічний інструментарій відповідає складності та багаторівневому характеру предмета дослідження. Його використання свідчить про належний рівень оволодіння здобувачем методологією сучасного юридичного дослідження.

Повнота викладення основних результатів дисертації у наукових публікаціях та апробація

Основні результати дисертаційного дослідження належним чином оприлюднені. На с. 23-24 зазначено, що за темою роботи опубліковано чотири наукові статті у фахових виданнях України категорії Б та п'ять тез доповідей на науково-практичних конференціях. Тематика статей безпосередньо відповідає ключовим напрямам дисертації і охоплює юридичний зміст обмеження прав людини, поняття надзвичайного стану, правову невизначеність підстав його введення та міжнародні механізми регулювання обмеження прав і свобод під час воєнного стану.

Апробація результатів здійснювалася на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних заходах у 2022-2025 роках. Зокрема, результати представлялися у Дніпрі, Києві, Кременчуці та Чернівцях. Така послідовність апробації свідчить про тривале опрацювання теми та можливість професійного обговорення окремих положень дослідження на різних етапах його виконання.

Особистий внесок здобувача конкретизовано на с. 22-23. Усі основні наукові результати, концептуальні положення та практичні пропозиції визначені як одержані ним самостійно. Щодо конференційної публікації, підготовленої у співавторстві, автор окремо зазначає характер внеску співавторів як

корегувальну редактуру, що дозволяє належним чином оцінити особистий науковий внесок здобувача.

Отже, основні результати дисертації належним чином представлені у наукових публікаціях та пройшли достатню апробацію у фаховому середовищі. Тематика оприлюднених праць змістовно відповідає ключовим положенням дослідження.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження

Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку наукових уявлень про надзвичайні правові режими, механізми обмеження та гарантування прав людини, а також про співвідношення національного надзвичайного законодавства з міжнародними стандартами. Запропонована автором систематизація критеріїв правомірності відступу від міжнародних зобов'язань створює підґрунтя для подальшого дослідження меж державної дискреції у кризових ситуаціях.

Самостійне теоретичне значення має спроба системно співвіднести надзвичайний стан, воєнний стан і зону надзвичайної екологічної ситуації як конституційно визначені режими. Через таку конструкцію автор ставить ширше питання про внутрішню узгодженість спеціального законодавства, правові наслідки кожного режиму, допустимість їх одночасної дії та необхідність єдиних стандартів законності при обмеженні прав.

Практичне значення результатів визначено на с. 22 і деталізовано в основному тексті роботи. Сформульовані пропозиції можуть використовуватися у правотворчості при вдосконаленні Конституції України, законів про воєнний і надзвичайний стан та інших нормативно-правових актів. Для правозастосовної діяльності мають значення запропоновані критерії оцінювання необхідності та пропорційності обмежень, підходи до визначення невідступних прав і способи співвіднесення національних заходів із міжнародними стандартами.

Прикладний характер результатів найбільш виразно проявляється у висновках третього розділу на с. 225-227. Автор пропонує переглянути перелік обмежувальних заходів з метою усунення втручання у невідступні права, конкретизувати норми міжнародного гуманітарного права, на які допускається посилення під час воєнного стану, усунути невизначеність співвідношення надзвичайного стану та зони надзвичайної екологічної ситуації, а також удосконалити практику підготовки президентських указів і повідомлень ООН про відступ від міжнародних зобов'язань. Важливо, що ці пропозиції сформовані не відокремлено, а як результат попереднього порівняння українського законодавства з моделями Польщі, Франції, Іспанії, Німеччини та Великобританії.

Окреме практичне значення мають положення щодо якості закону. У роботі неодноразово підкреслюється, що надзвичайне регулювання повинно містити

чіткі підстави застосування обмежень, визначені територіальні, суб'єктні та предметні межі, а також зрозумілі процедури їх реалізації. За відсутності таких характеристик надзвичайні повноваження створюють підвищений ризик свавільного втручання у сферу прав людини, що робить відповідні пропозиції автора актуальними для законопроектної діяльності.

Результати дослідження можуть бути корисними також для судової практики, діяльності органів публічної влади та міжнародно-правової роботи держави. Авторський підхід до критеріїв правомірності відступу може використовуватися при оцінці внутрішніх заходів, формуванні правових позицій та підготовці повідомлень міжнародним інституціям. Матеріали дисертації мають потенціал використання і в освітньому процесі при викладанні конституційного, міжнародного та адміністративного права.

У сукупності теоретичні та прикладні результати роботи мають потенціал для подальшого розвитку наукової доктрини, удосконалення законодавства та правозастосовної практики. Особливу цінність становить їх спрямованість на підвищення якості правового регулювання та забезпечення належного балансу між публічними інтересами і гарантіями прав людини.

Дотримання академічної доброчесності та самостійність дослідження

Дисертаційна робота С. І. Яковлєва має характер самостійно виконаного кваліфікаційного наукового дослідження. На титульній сторінці здобувач зазначає, що дисертація містить результати власних досліджень, а використання ідей, результатів і текстів інших авторів супроводжується посиланнями на відповідні джерела. У вступі на с. 22-23 окремо визначено особистий внесок автора. Самостійність наукової позиції простежується у формулюванні власних дефініцій, класифікацій, критеріїв розмежування надзвичайних режимів, концепції правомірності відступу від міжнародних зобов'язань та конкретних законодавчих пропозицій. Положення інших дослідників, нормативні джерела та судова практика використовуються з відповідними посиланнями, а авторські висновки структурно відокремлюються від викладу попередніх наукових позицій.

За результатами ознайомлення з дисертацією підстав ставити під сумнів дотримання здобувачем принципів академічної доброчесності, самостійність виконання роботи або належність сформульованих наукових результатів автору не вбачається.

Таким чином, дисертація має виразний самостійний характер, а авторська позиція послідовно простежується у формулюванні наукових положень, висновків і практичних рекомендацій. Підстав ставити під сумнів дотримання здобувачем принципів академічної доброчесності не вбачається.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження С. І. Яковлєва, вважаю за необхідне звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер та можуть стати предметом наукового обговорення під час публічного захисту.

1. Одним із важливих положень авторської концепції є віднесення зони надзвичайної екологічної ситуації до конституційно визначених надзвичайних правових режимів та пропозиція поширити на неї конституційний механізм допустимого обмеження прав. У науковій новизні на с. 20 автор, зокрема, пропонує доповнити ч. 2 ст. 64 Конституції України словами «та в зоні надзвичайної екологічної ситуації». Така пропозиція є концептуально послідовною у межах дисертації, однак потребує додаткового обґрунтування саме з позицій необхідності конституційного рівня втручання. *Під час захисту доцільно було б пояснити, чому виявлені проблеми не можуть бути усунені шляхом чіткішого законодавчого розмежування правових наслідків відповідних режимів без розширення конституційної підстави для можливого обмеження прав і свобод.*

2. На с. 125, 147 та в інших частинах роботи автор використовує категорії «абсолютні», «непорушні» та «невідступні» права при порівнянні Конституції України, МПГПП та ЄКПЛ. Проведений аналіз є змістовним, однак зазначені категорії не в усіх правових системах і міжнародних механізмах є повністю тотожними за юридичною природою. Зокрема, невідступність права у межах механізму derogation характеризує неможливість відступу від відповідного міжнародного зобов'язання під час надзвичайної ситуації, тоді як абсолютний характер права може стосуватися ширшого питання допустимості будь-яких обмежень або балансування. *У зв'язку з цим додаткове термінологічне розмежування цих категорій могло б ще точніше окреслити результати проведеного порівняльно-правового аналізу.*

3. У підрозділі 3.2 на с. 222 здобувач справедливо характеризує правову обґрунтованість одночасної дії кількох надзвичайних режимів як дискусійну та звертається до фактичного досвіду лютого 2022 року. Водночас ця проблема має не лише питання допустимості поєднання режимів, але й практичний аспект конкуренції їх правових наслідків. На мою думку, авторську концепцію можна було б додатково посилити визначенням алгоритму застосування норм у випадку одночасної дії двох режимів: співвідношення спеціальних повноважень, строків, процедур контролю, територіальних меж та обмежувальних заходів. *Таке уточнення надало б запропонованим рекомендаціям ще більшої прикладної визначеності.*

Зазначені міркування мають дискусійний та уточнювальний характер й не ставлять під сумнів одержані здобувачем результати, положення наукової новизни, загальну позитивну оцінку дослідження, а відповіді Сергія Івановича дадуть можливість повніше розкрити межі запропонованих правових конструкцій та продемонструвати внутрішню узгодженість авторської позиції.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота **Яковлева Сергія Івановича** на тему «**Регулювання прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного і воєнного стану (порівняльно-правове дослідження)**» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, виконаною здобувачем самостійно та на належному науковому рівні. За змістом, структурою, науковою новизною, обґрунтованістю одержаних результатів і практичним значенням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261.

З урахуванням викладеного дисертаційне дослідження **Яковлева Сергія Івановича** заслуговує представлення до захисту в разовій спеціалізованій раді для присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
і кримінального права Дніпровського
національного університету імені Олеся
Гончара

Олена ЛАХОВА

Підпис к.ю.н., доцента Лахової О. В.

«ЗАСВІДЧУЮ»

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

« 14 » 08 2026 р.

Олег МАРЕНКОВ